IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

TURIZM SALOHIYATI TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA UNI OSHIRISH YO‘LLARI

Abdiraimov Shog‘dor Davronovich
Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
katta o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22007340

Annotatsiya. Maqolada “turizm salohiyati” tushunchasining nazariy mohiyati tahlil qilinib, unga turli olimlar tomonidan berilgan yondashuvlar tizimlashtirilgan. Turizm salohiyatining tarkibiy qismlari — tabiiy-rekreatsion, tarixiy-madaniy, infratuzilmaviy, institutsional-boshqaruv hamda inson kapitali komponentlari asosida ko‘rib chiqilgan. Mintaqaviy (jumladan, ziyorat turizmiga ixtisoslashgan hududlar) sharoitida turizm salohiyatidan to‘liq foydalanmaslik muammosi asoslangan. Infratuzilmani rivojlantirish, raqamli platformalarni joriy etish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish va kadrlar salohiyatini oshirish kabi yo‘nalishlar taklif etilgan.
Kalit so‘zlar: turizm salohiyati, mintaqaviy turizm, ziyorat turizmi, turistik infratuzilma, klasterli rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklik, raqamli salohiyat.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi nafaqat valyuta tushumlarining muhim manbai, balki hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tezlashtiruvchi omil sifatida ham e‘tirof etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda turizm sohasini jadal rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi — bu “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham o‘z aksini topgan bo‘lib, unda ichki va tashqi turizmni rivojlantirish uchun keng shart-sharoitlar yaratish orqali sayyohlar sonini oshirish vazifasi belgilangan.

Shu bilan birga, mamlakatning ko‘plab mintaqalarida mavjud turizm salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanilmayotgani muammosi saqlanib qolmoqda. Xususan, boy tarixiy-madaniy va ziyorat obyektlariga ega bo‘lgan hududlarda ham infratuzilma, kadrlar, boshqaruv va raqamlashtirish darajasi turizm salohiyatini to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu holat “turizm salohiyati” tushunchasining ilmiy-nazariy mohiyatini chuqur tahlil qilish hamda uni oshirishning amaliy yo‘nalishlarini asoslash zaruratini keltirib chiqaradi.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy adabiyotlarda “turizm salohiyati” tushunchasiga yagona, umumiy tan olingan tarif mavjud emas, ya’ni tadqiqotchilarning ilmiy yo‘nalishiga qarab bir necha yondashuv shakllangan.

Xorijlik olimlar orasida ushbu tushunchani rus olimlari I.V. Zorin va V.A. Kvartalnov hisoblanadi. Ular “Turizm entsiklopediyasi” (2003) asarida turizm tizimini tabiat, jamiyat va xalq xo‘jaligi kabi uchta supertizim kesishmasida shakllanadigan, tabiiy turistik resurslar, turistlar hamda turistik vositalarni o‘z ichiga oluvchi yaxlit tuzilma sifatida talqin qiladilar.

O‘zbek olimlari orasida N. Tuxliyev va T. Abdullayevaning “Milliy turizm rivojlanish modellari” (2006) asarida turizm salohiyati milliy iqtisodiyot darajasidagi institutsional va tarkibiy modellar nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. I.S. Tuxliyev, X. Qudratov va M. Pardayevning “Turizmni rejalashtirish” (2010) o‘quv qo‘llanmasida esa salohiyat hududiy resurslar bilan bozor talabini muvofiqlashtiruvchi boshqaruv jarayoni sifatida, ya‘ni ko‘proq dinamik-rejalashtiruv nuqtai nazaridan talqin qilinadi. M.M. Muhammedov va boshqalarning (2017) monografiyasida xizmat ko‘rsatish sifati va institutsional muhit turizm salohiyatini amalga oshirishning muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi, D.X. Aslanova esa mintaqaviy turizm salohiyatini klasterli yondashuv nuqtai nazaridan tahlil qilib, hududiy klasterlarning samarali faoliyat yuritish muammolarini yoritadi.

Ziyorat turizmiga ixtisoslashgan hududlar bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda esa alohida yondashuv shakllangan: bunda salohiyatni baholashda diniy-ma‘naviy meros obyektlarining zichligi, ularga yetib borish imkoniyatlari (transport-infratuzilma) va ziyoratchilarga xizmat ko‘rsatish sifati asosiy mezon sifatida olinadi.

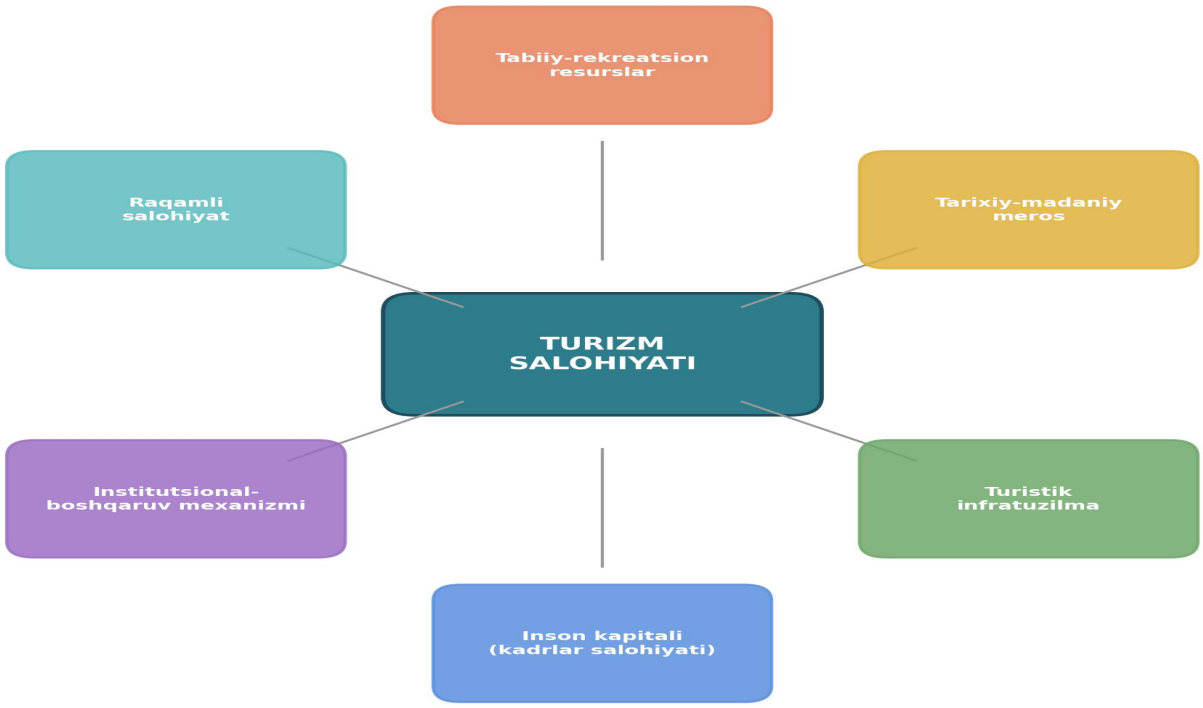
Keltirilgan yondashuvlarni umumlashtirib aytish mumkinki, xorijlik olimlar ko‘proq resurs-tizimli, o‘zbek olimlar esa ko‘proq rejalashtiruv-institutsional nuqtayi nazardan yondashadilar; biroq mavjud adabiyotlarda turizm salohiyatining barcha tarkibiy komponentlarini yagona, o‘zaro bog‘liq tizim sifatida baholovchi kompleks metodologiya hali yetarlicha ishlab chiqilmagan bo‘lib, bu — mazkur tadqiqot yo‘nalishining dolzarbligini belgilaydi.

Metodologiya. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy-tahliliy usul hamda mavjud ilmiy manbalarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Turizm salohiyati tushunchasiga oid turli ta‘riflar qiyosiy tartibda o‘rganilib, ularning umumiy va farqlovchi jihatlari aniqlandi.

Muhokama. O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, turizm salohiyatini faqat resurslar yig‘indisi sifatida talqin qilish yetarli emas. Chunki bir xil resurslarga ega ikkita hudud turli darajadagi turizm natijasiga erishishi mumkin. Bu farq, birinchi navbatda, resurslarni amaliy turistik mahsulotga aylantirish qobiliyati, ya‘ni infratuzilma, boshqaruv sifati, kadrlar tayyorgarligi va raqamli vositalardan foydalanish darajasi bilan bog‘liq. Shu sababli, ushbu tadqiqotda turizm salohiyati statik resurs emas, balki dinamik, boshqariladigan tizim sifatida talqin qilinadi.

Xususan, ziyorat turizmiga ixtisoslashgan mintaqalar (masalan, boy diniy-ma‘naviy merosga ega hududlar) misolida ko‘rish mumkinki, mavjud tarixiy-madaniy salohiyatning yuqori darajasi o‘z-o‘zidan turizm oqimining ko‘payishini kafolatlamaydi. Aksincha, transport bog‘lanishi, mehmonxona-xizmat ko‘rsatish infratuzilmasi, malakali gid va xizmat ko‘rsatuvchi kadrlar hamda hududni targ‘ib qiluvchi raqamli platformalar mavjud bo‘lmasa, salohiyat "amalga oshirilmagan imkoniyat" darajasida qolib ketaveradi.

Natijalar va tahlil. O‘tkazilgan tahlil natijasida turizm salohiyatining oltita asosiy tarkibiy komponentini keltirib o‘tamiz. Fikrimizcha bular tabiiy-rekreatsion resurslar, tarixiy-madaniy meros, turistik infratuzilma, inson kapitali (kadrlar salohiyati), institutsional-boshqaruv mexanizmlari va raqamli salohiyat (1-rasm). Ushbu komponentlar bir-biridan alohida emas, balki o‘zaro uzviy bog‘liq tizimni tashkil etib, istalgan bitta komponentning zaifligi butun tizimning samaradorligini pasaytiradi.

1-rasm. Turizm salohiyatining tarkibiy komponentlari[1].

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, turizm salohiyatini oshirish uchun barcha oltita komponent bo‘yicha bir vaqtda va muvofiqlashtirilgan holda ishlash zarur. Xususan, tarixiy-madaniy va tabiiy resurslarni saqlash va ochish bilan bir qatorda, transport-yo‘l infratuzilmasini yaxshilash, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari (konsessiya, xizmat ko‘rsatish shartnomalari, investitsion kelishuvlar) orqali xususiy sarmoyani jalb qilish, sohaga ixtisoslashgan kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish, shuningdek interaktiv raqamli xarita-platformalar kabi zamonaviy vositalarni joriy etish orqali salohiyatni real iqtisodiy natijaga aylantirish mumkin.

Xulosa. Fikrimizcha turizm salohiyati — bu nafaqat hududda mavjud tabiiy va tarixiy-madaniy resurslar yig‘indisi, balki ularni infratuzilma, kadrlar, boshqaruv va raqamli vositalar orqali real turistik mahsulot va iqtisodiy natijaga aylantira oladigan kompleks, dinamik tizim ekanligi asoslandi.

Turizm salohiyatini oshirish bo‘yicha quyidagi asosiy yo‘nalishlar taklif etiladi:

- turistik infratuzilmani (transport, yashash-joylashtirish, xizmat ko‘rsatish) maqsadli rivojlantirish;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish orqali xususiy sarmoyani jalb qilish;
- sohaga ixtisoslashgan kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini muntazam oshirib borish;
- interaktiv raqamli platformalar va xaritalash tizimlarini joriy etish;
- mintaqaviy turizm salohiyatini baholashning kompleks, komponentlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga oluvchi metodologiyasini ishlab chiqish.

Ushbu yo‘nalishlar mintaqaviy, jumladan ziyorat turizmiga ixtisoslashgan hududlarning turizm salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanishga xizmat qiladi.

[1] Muallif ishlanmasi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni.
3. Зорин И.В., Кварталнов В.А. Энциклопедия туризма: справочник. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 368 с.
4. Tuxliyev N., Abdullayeva T. Milliy turizm rivojlanish modellari. — T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. — 424 b.
5. Tuxliyev I.S., Qudratov X., Pardayev M. Turizmni rejalashtirish: o‘quv qo‘llanma. — T.: “Iqtisod-Moliya”, 2010. — 238 b.
6. Muhammedov M.M. va boshq. Xizmat ko‘rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari: monografiya. — “Zarafshon” nashriyoti, 2017. — 300 b.
7. Aslanova D.X. Mintaqaviy turistik klaster: mohiyati va uning samarali faoliyat yuritish muammolari.
8. Turayev Z.N. Surxondaryo viloyatida turizm sohasini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari: falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. — 08.00.17 — Turizm va mehmonxona faoliyati.